

مقدمه‌ای بر

تحلیل نهادی

تعامل حوزه و نظام اسلامی

دکتر محمد سهیلی

آستان قدس رضوی، سازمان تبلیغات اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری که دارای اهداف و مأموریت مشترکی در عرصه ترویج فرهنگ هستند. هرچند ارتباط نسبی بین این سازمان‌ها و حوزه علمیه، در قالب مجامعی مانند شورای فرهنگ عمومی و... صورت می‌گیرد، اما اشتراک اهداف و مأموریت‌ها، اقتضای آن دارد که این ارتباط، به‌ویژه در مورد سازمان‌های متکفل ترویج فرهنگ دینی، مبتنی بر اشتراک در اهداف و سیاست‌گذاری‌ها صورت‌پذیرد.

۲. تعامل حوزه علمیه با نهادهای آموزشی و رسانه‌ها که آموزش و پرورش، آموزش عالی و صداوسیما، مهم‌ترین مصادیق این سازمان‌ها محسوب می‌شوند. با توجه به عنایت ویژه اسلام به تعلیم و تربیت و رسانه‌های تبلیغی، حوزه علمیه می‌تواند بر سیاست‌ها، اهداف و روش‌های این سازمان‌ها تأثیرگذار باشد. تأکید مقام معظم رهبری بر سهم بودن حوزه و روحانیت در نقایص فرهنگی این نهادها، نیز مؤید همین امر است. تلاش حوزه علمیه در این زمینه مبتنی بر اهداف زیر است:

- * تعلیم و تربیت دانش‌آموزان بر اساس تعالیم دینی،
- * ارائه الگوی تربیتی مبتنی بر مبانی دینی،
- * شناسایی و جذب استعداددهای مناسب،
- * تربیت نوجوانان و جوانان متعهد و مؤمن،
- * همکاری و مشارکت در برنامه‌های فرهنگی و تربیتی بخشی از مدارس کشور، به‌ویژه مدارس خاص،
- * نهادینه کردن تعلیمات دینی و پرورش اسلامی در آموزش و پرورش، تزریق نیروی شایسته و کارآمد به بدنه علمی، مدیریتی، اجرایی و... کشور و زمینه‌سازی اسلامی کردن دانشگاه‌ها از طریق کار تربیتی مناسب در نظام آموزش و پرورش و زیرساخت‌های تربیتی و فرهنگی^۲.
- ۳. تعامل حوزه علمیه با سازمان‌های غیرفرهنگی از قبیل مسکن و شهرسازی، صنعت، معدن و تجارت، فن‌آوری ارتباطات و... هرچند به‌ظاهر رسالتی غیرفرهنگی دارند، اما تأثیرگذاری متقابل نظام فرهنگی و نظام‌های اقتصادی و

نهاد دین به‌عنوان محور اصلی بسط اعتقادات و ارزش‌ها و هدایت فردی و اجتماعی، نقشی اساسی در نظام‌های فردی و اجتماعی دارد؛ چراکه هنجارهای کنترل‌کننده کنش‌های فردی و اجتماعی، در نظام اجتماعی شکل می‌گیرد، فرهنگ نیز کنترل‌کننده نظام اجتماعی است و دین، خود عالی‌ترین سطح فرهنگ و پدیدآورنده بنیادهای معنا در جامعه محسوب می‌شود.

هرچند روند تخصص‌گرایی و تفکیک جوامع جدید به عرصه‌های نهادی نسبتاً مستقل، مانعی بر سر راه پذیرش نظام معنایی فراگیر در عرصه‌های مختلف ایجاد کرده است، اما نهاد دین توانسته نقش محوری خود را در نظام فرهنگی به‌عنوان مرجع اصلی در هدایت فردی و اجتماعی حفظ کند. البته این عرصه هیچ‌گاه خالی از معارض نبوده و همواره خطر تحلیل و کمرنگ شدن نظام فرهنگی دینی، ناشی از جریان‌های معارض، به‌ویژه جریان‌های سکولار، وجود داشته است؛ اما میزان این تهدید امروزه به حدی رسیده که ضرورت اقدام‌های جدی در این زمینه را مطرح می‌کند.

حوزه علمیه به‌عنوان مهم‌ترین سازمان نهاد دین، در کنار سایر سازمان‌های تأثیرگذار در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی قرار گرفته و در چندین عرصه با این سازمان‌ها تعامل دارد:

الف. ارتباط در سطح سازمانی

توجه به ساختارهای مرتبط با نهاد دین، از این‌رو ضرورت دارد که شکل و محتوای گفتمان‌های دینی هرچند متأثر از تغییرات اجتماعی و اقتصادی است، اما بروز تغییرات در حوزه دینی مستلزم بروز تنوع مناسب در ساختار اجتماعی دین و روابط بین سازمانی مبتنی بر تولید محتوای دینی است. بر این مبنا، ارتباط سازمانی حوزه‌های علمیه با سایر سازمان‌های فرهنگی و اجتماعی، می‌تواند نوعی تقسیم کار رسمی یا غیررسمی را در این عرصه پدید آورد و مخاطبان این سازمان‌ها را در قالب قشرهای مختلف، تحت تأثیر قرار دهد. این ارتباط در زمینه‌های زیر می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد:

۱. تعامل حوزه علمیه با سازمان‌های متکفل ترویج فرهنگ دینی و سایر سازمان‌های فرهنگی، نظیر

حکومت حاضر می‌شود بلکه حکومت می‌کند، مسئله متفاوت می‌شود. حاکمیت فقه بر عرصه زندگی انسان در تاریخ سابقه نداشته است. ممکن است عالمی در یک مقطع کوتاه زمانی و در یک جغرافیای محدود، بسطی‌پیدا کرده باشد و کارهایی کرده باشد، اما چنین حکومتی با این شکل و گستره ۳۵ ساله پس از انقلاب اسلامی تاکنون وجود نداشته است.

تا امروز زحمات بسیاری کشیده شده است و به بسیاری از سؤالات پاسخ داده شده است؛ اما با همه فروعات مطرح‌شده، با پرونده‌هایی مواجه می‌شویم که سؤالات فراوانی برای قضات به وجود می‌آورد. البته بعضی مراکز پژوهشی در قم و به‌تازگی در تهران فعال شده‌اند که سعی می‌کنند در ارتباط میان حوزه و دانشگاه این نقیصه را جبران کنند. بخش پژوهشی دستگاه قضایی در حوزه علمیه قم نیز هزاران سؤال را از قضات سراسر کشور دریافت می‌کند تا با ارتباطی که با مراجع بزرگوار و مراکز پژوهشی دارند، پاسخ این سؤالات را بیابند. نتیجه این کار در کتاب‌هایی با عنوان «پرسمان فقهی و حقوقی» چاپ می‌شود که بسیار کارآمد است و در واقع پاسخ به سؤالات و مسائل مستحدثه در عرصه قضا، به صورت کاملاً استدلالی است.

بنابراین ما همه منابع را در اختیار داریم؛ اما نیازمند کارپژوهشی هستیم و یکی از عرصه‌های کمک و تعامل حوزه‌های علمیه با دستگاه قضایی، پاسخ به همین سؤالات و استعلامات قضات ما از سراسر کشور است.

من فکر می‌کنم عرصه قضا از عرصه‌هایی است که جمهوری اسلامی حرف‌های زیادی برای دنیا دارد؛ چراکه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، عرصه نظری و عملی قضا بسیار موفق بوده است و تحول چشم‌گیری به خود دیده است. ما در موضوع حقوق بشر حرف داریم؛ چون معتقدیم که می‌توانیم جامع‌ترین اعلامیه حقوق بشر را مبتنی بر مبانی دینی و باشناختی که از انسان در دین ما وجود دارد، به دنیا ارائه دهیم. در حقوق اساسی، حقوق مدنی، حقوق خانواده، حقوق جزا و غیره حرف‌های زیادی برای گفتن داریم و کارهای خوبی هم انجام شده است.

این عرصه‌های مختلف که می‌تواند منشأ گفتمانی بین ما و سایر مکاتب حقوقی در عالم باشد، نیازمند همکاری دستگاه قضایی با حوزه و دانشگاه است.

تربیت قضات فاضل، متدین، مذهب و متقی را احساس می‌کند و امیدواریم فعالیت‌های حوزه و دانشگاه نیاز ما را برطرف کند.

فکر می‌کنید حوزه خراسان در این میان چه سهمی می‌تواند داشته باشد؟

حوزه علمیه مشهد پس از حوزه علمیه قم، مهم‌ترین حوزه علمیه تشیع است؛ قدمت تاریخی بسیاری دارد و علمای مذهب را نیز تحویل جامعه داده است. انتظار ما از حوزه علمیه مشهد این است که در تربیت قضات واجد شرایطی که بتوانند در عرصه قضا نقش‌آفرینی کنند، فعال باشد.

من فکر می‌کنم حوزه خراسان به دلیل جایگاهی که در میان حوزه‌های علمیه دارد و عملاً مهم‌ترین جایگاه را پس از حوزه علمیه قم دارد، می‌تواند تأمین بخشی از نیروی انسانی ما را بر عهده بگیرد.

چشم‌انداز خاصی را برای تحقق توقات دستگاه قضایی از حوزه‌های علمیه و به‌ویژه خراسان در نظر دارید؟

ما آزمون‌هایی را برای تأمین نیروی انسانی دستگاه قضایی برگزار می‌کنیم و برگزیدگان حوزوی و دانشگاهی را به این دستگاه جذب می‌کنیم. بحمدالله طلابی که تاکنون به دستگاه قضایی جذب شده‌اند، طلاب فاضل و فرهیخته‌ای بوده‌اند و امیدواریم همیشه همین‌گونه باشد؛ اما سهمی را برای جایی در نظر نگرفته‌ایم و آزمون را به صورت عمومی برگزار می‌کنیم. هم‌اکنون سه مرکز ثابت آموزشی برای قضات در قم، تهران و مشهد وجود دارد؛ این نشان می‌دهد که مشهد چنین ظرفیتی را دارد که بتواند دوره‌های آموزشی قضات را داشته باشد.

حوزه علمیه به‌جز تأمین نیروی انسانی در چه عرصه‌هایی می‌تواند کارکرد داشته باشد؟

عرصه دیگری که حوزه علمیه می‌تواند به ما کمک کند، عرصه پژوهش و تحقیق در مسائل قضایی و حقوقی است. ما یک فقه غنی داریم که هر سؤالی را پاسخ می‌گوید و در برابر مسائل مستحدثه پاسخ‌گوست؛ اما نیازمند استنباط و اجتهاد است. جزئیات فروعات در کتب فقهی مطرح شده است؛ در مکاسب شیخ انصاری، جواهر مرحوم نجفی و کتب مختلف، فروعاتی مطرح شده است که به‌طور معمول به ذهن هیچ‌کس هم نمی‌رسد، اما وقتی فقه در عرصه